

Dijital Çağda Bilginin Dönüşümü ve Yapay Zeka: Üretim ve İktidar İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme

Transformation of Knowledge and Artificial Intelligence in the Digital Age: An Evaluation in Terms of Production and Power Relations

Abdulsamet GÜNEK^{1b}

Muş Alparslan Üniveristesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Muş, Türkiye

Öz

Bilimsel yöntem ve deneyin esas alındığı yeni bilim anlayışında bilginin sosyal yapı ve kurumlarla ilişkisi değişmektedir. Dijital çağ olarak tanımlanan yeni dönemde akıllı makineler bilgi üretim sürecinin yeni aktörlerinden birisi olmaya başlamıştır. Bilgi üretim sürecinde insanın aktif, yapıcı (özne) rolü yapay zeka özelliklerine sahip üstün makinelerin sürece dahil olmalarıyla birlikte azalmaktadır. Algılayan, öğrenen, üreten ve aktaran makineler bilgi üretimini, dağıtımını ve erişimini yeni bir forma sokmaktadır. Bu durum bilginin üretim ve iktidar ilişkileri açısından yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada bilginin tarihsel dönüşümü ve bu dönüşümün oluşturduğu yeni bilgi ve iktidar ilişkileri tartışılmaktadır. Çalışmada ayrıca yeni bir bilgi üretim formu olarak konuşma robotu ChatGPT değerlendirilmiştir. Çalışma dijital çağın başat unsuru olan yapay zeka teknolojilerinin yeni bir bilgi formu ve iktidar ilişkisi ürettiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, bilgi, bilgi ve iktidar, bilgi üretimi

ABSTRACT

The new scientific approach, based on scientific method and experiment, has transformed the relationship of knowledge with social structure and institutions. In the digital age, machines are one of the most important actors in the information production process. The active, constructive (subject) role of humans in the information production process has decreased with the inclusion of superior machines with artificial intelligence features. The production, distribution, and access of knowledge have been reshaped with machines that perceive, learn, produce, and transmit. This situation necessitates the reconsideration of knowledge in terms of production and power relations. In this study, the historical transformation of knowledge and the new form of knowledge-power relationship are discussed. An artificial intelligence chatbot ChatGPT is also analyzed in the study. The study claims that artificial intelligence technologies, which are the dominant elements of the digital age, produce a new form of knowledge and power relationship.

Keywords: Artificial intelligence, ChatGPT, knowledge, knowledge and power, knowledge production

Geliş Tarihi/Received: 31.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Abdulsamet GÜNEK

E-mail: sgunek@gmail.com

Cite this article as: Günek, A. (2023). Dijital Çağda Bilginin Dönüşümü ve Yapay Zeka: Üretim ve İktidar İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme. *Communicata*, 25, 1-8.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Bilginin kaynağı, sınırları, gelişimi, diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi farklı bilimsel disiplinlerin temel araştırma konularındandır. Bilgi üzerine araştırmalar bilimin bir form haline geldiği, bilimin ve bilimselliğin ön plana çıktığı 17. ve 18.yy'dan (Dankel, 2011, s. 148), çok öncesine dayanmaktadır. İlk çağ tarihi filozoflarından itibaren devam eden bilginin kaynağı ve sınırlarına yönelik sorgulama Francis Bacon'un bilgi güçtür, bir şeyi bilmek ona egemen olmaktır (Bacon, 2015) çıkarımıyla yeni bir boyuta kavuşmuştur.

Günümüzde bilgi üreticisi olan klasik eğitim kurumlarının bilgi üretimi üzerindeki geleneksel tekelleri kırılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler temel bilgi kurumlarının hiyerarşik yapılanma şekli olan öğreten-öğrenen-okul denklemini çok katmanlı ve yatay bir forma dönüştürmüştür. Manuel Castells'in (2000; 2008; 2013) ağ toplumu kavramsallaştırmasıyla aktardığı yeni toplumsal yapıda

bilginin diğer kurum ve yapılarla ilişkisi, ağ toplumu formatının bir tezahürü olarak farklı kurum ve katmanlarla iç içe geçmiştir.

Post-truth (gerçeklik ötesi) çağda bilginin hakikatle ilişkisi git-tikçe daha da belirsizleşmiştir. Günümüzde bilgi ve enformasyonun hakikiliğini ve mahiyetini anlamlandırmak zor bir süreç yerleşmiştir. Bütün bu tartışmalar bilginin üretim biçimlerini, bilgi üreticisi kurum ve yapıları ve bilginin iktidarla ilişkisini dönüşüme uğratmıştır. Dijitalleşme ile birlikte ise enformasyon ve bilgi kavramları disiplinlerarası bir araştırma alanı olmuştur. Yapay zeka, makine öğrenme, duygusal öğrenme gibi yeni bilgi öğrenme ve üretim biçimleri bilgiyi farklı bağlamlarda ele almayı zorunlu kılmaktadır. Günümüzde klasik bilgi kurumlarının entelektüel ve toplumsal işlevleri tartışılmaktadır.

Veri, enformasyon ve bilgi kavramları kimi zaman bir birine karıştırılmakta aralarındaki fark belirsizleşmektedir. Bu çalışmada bilgi kavramı işlenmiş, düzenlenmiş bir form haline getirilmiş olgu olarak ele alınmaktadır. Zira bilgi, enformasyonun sentezlenip içselleştirilerek kişiselleştirilmiş hale gelmesidir (Yılmaz, 2009, s. 114). Çalışmada genel olarak bilginin tarihsel dönüşümü ve bu dönüşümün oluşturduğu yeni ilişki biçimleri değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca yeni bir bilgi üretim formu olarak konuşma robotu ChatGPT ele alınmıştır. Temel varsayımımız bilginin günümüzde yeni iletişim teknolojileri marifetiyle klasik üretim ilişkilerinin dışına çıkarak yeni bir forma büründüğüdür. Bu yeni form üretim ve dağıtım ilişkileri açısından bilgi iktidar ilişkisini yeniden ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Bilginin Ne'liği Üzerine

Bilgi kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat, öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, vukuf, genel olarak ve ilk sezi durumunda zihnin kavradığı temel düşünceler (Türk Dil Kurumu, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Bilginin temel iki ögesi vardır: bilen (insan) ve bilinen, bilinebilen, araştırılan şeydir (var olan). Her bilgi bu iki ögeye, bunlar arasında kurulan bağa dayanır (Mengüşoğlu, 2008). Bilgi antik çağdan itibaren insanlığın temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Bilginin kaynağı, sınırları ve etkileri üzerine araştırmalar yürütülmüştür. Bu alanlara ilişkin sorgulamalar, bilgi felsefesi başlığı altında sistematikleştirilmiştir. İlk çağ filozofları tarafından başlatılan tartışma Kıta Avrupası felsefecileri ve İngiliz empiristleri tarafından teknik anlamda geliştirilmiş, Kant ile en üst düzeyine ulaşmıştır (Taşkın, 2002, s. 293). Bilginin kaynağı ve doğası üzerine daha çok felsefi unsurlar üzerinden gerçekleştirilen bu sorgulamaya modern dönem filozofları da dahil olmuştur. Marks'a göre doğada nesnelere ve olaylar vardır; ama bilgi yoktur. "Bilgiyi yaratan ve üreten doğaüstündeki çalışması ve bu çalışmaya düşüncesinin katkısıyla bizzat insanın kendisidir." Bilginin kaynağını insan olarak betimleyen Marks'a karşın Engels bilginin sınırlarını ve imkânlarını sorgulamıştır. "Engels'e göre bilgi sonsuzdur. Bilginin sona ermesi sonsuz sona ermesi demek olur ki, olanaksızdır" (Canpolat, 2005, s. 86). Michel Foucault'a göre ise bilgi, aynı zamanda kavramların görüldükleri, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri yer olan ifadelerin düzenlendikleri ve birbirlerine bağlandıkları alandır.. Bilimlerden bağımsız olan bilgiler vardı, fakat belirli bir söylemsel pratiği olmayan bilgi yoktur ve her söylemsel pratik, oluşturduğu bilgiyle tanımlanabilir (Russo, 2002, s. 30). Foucault'a göre bilgi söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir şekilde oluşturulmuş ve bir bilimin kuruluşu içinde gerekli olan bu unsurlar bütününe, unsurlar kendisine yer vermeye zorlanmadıkları halde, bilgi adı verilebilir (Russo, 2002, s. 30).

Düşünce tarihinin en önemli filozoflarından olan Aristoteles'in görüşleri yüzyıllar boyunca bilimsel görüşün kaynağını oluşturmuştur. Durant'a göre (2014, s. 112), yeni araçlar, biriken gözlemler ve azimli deneyler, bilimi yeniden kuruncaya ve Occam ile Ramus'a, Roger ile Francis Bacon'a, karşı konmaz silahlar sağlancaya kadar, Aristo'nun saltanatı sürmüştür. Bilim anlayışında önemli yapı taşlarından birini de 16.yüzyıl İngiliz empirizminin önde gelen filozofu Francis Bacon'un bilimsel yaklaşımıdır. Bacon, Novum Organum (2015) adlı eserinde Aristocu bilim anlayışına da karşı çıkmakta ve gerçek bilginin kaynağının tümdengelim değil tümevarım olduğunu savunmaktadır. Zira Bacon eseriyle Novum Organum (yeni araç ya da yeni alet, organ) Aristoteles'in Organon adlı eserinde dile getirdiği görüşlere karşıtlık oluşturmuştur. Bacon, Novum Organum'da bilmenin bir tür egemenlik biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Bacon'un bilgi ve güç arasındaki ilişkisi bir yöntem ilişkisidir. Bilginin gücü, bilimsel yöntemin gücünden kaynaklanmaktadır. Bacon'un yaşadığı dönem Batı'da önemli değişimlerin ortaya çıktığı bir zamana tekabül etmektedir. Batıda bilimsel bilginin artışına bağlı olarak ortaya çıkan yenilikler ve dönüşüm bilimsel yöntemin tartışılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde bilimsel yöntem çok tartışılan bir felsefe konusu haline gelmiştir. Bilginin nitelikleri üzerine ciddi değerlendirmelere gidilmiştir (Toydemir, 2012, s. 104). Denk (2011), Ortaçağın temel düşünme ve yöntem biçimini eski bilim olarak tanımlamakta ve Yeniçağ 'da bu eski bilime karşı ve onu geçersiz kılan bir anlayışla yeni bilimin doğduğunu belirtmektedir. Yeni bilimde temel doğrulama biçimi insan usuna (aklına) uygundur. Denk'e göre, "Yeni bilim, nedensel açıklamalarını matematiksel çıkarımlarla bağlayarak, doğa üzerindeki bilgiyi yeni bir yapıya kavuşturma çabası içinde hızla yol almaktaydı" (2011, s. 17). Bilgiye yönelik anlamlandırma çabalarının bilimsel bilgi anlayışının değişimine bağlı olarak dönüştüğünü görmekteyiz. Bilgi kavramı, içinde var olduğu ve gerçekleştiği epistemolojik alanın, dış dünya gerçekliğinin ve bütün bu alanların birbiri içine geçtiği etkileşimli bir zeminin ürünü olarak farklı değerlendirmelere tabi tutulmaktadır

Bilgi ve İktidar/Güç İlişkisi

Umberto Eco, "Gülün Adı" (1999) romanında yalnızca kilise ve ruhban sınıfına açık kütüphane metaforuyla farklı sosyal yapıların bilgi üzerinden oluşturdukları iktidar biçimlerini sorgulamaktadır. Eco'nun dikkat çektiği temel nokta bilgiyi erişim kısıtlı olması ve bir imtiyaz haline dönüştürülmesidir. Geç Ortaçağ'ın sonlarına kadar bilgiye erişim kısıtlıydı. Yayıncılık tekeli de rahiplerin elinde bulunuyordu. Bilgi üretimi yavaş ve meşakkatli bir sürecin sonunda mümkün olabiliyordu. Bilgi kaynaklarına yalnızca elit ve zengin bir zümre ulaşabiliyordu (Mounk, 2021)

Dinsel anlayışa dayalı bilimsel yaklaşım Ortaçağ düşüncesini belirgin bir şekilde etkilemiştir. Ortaçağ'da özellikle de Aristoteles'in düşüncelerine büyük oranda itibar edilmiştir. 1215 ile 1260 yıllarını kapsayan süreçte Aristo'nun eserleri önce yasaklanmış, sonra sansürlenmiş ve nihayetinde Hristiyan okullarında zorunlu olarak okutulan öğretilere dönüşmüştür. Durant, Aristo'nun öğretilerine yönelik bu dönüşümü şu şekilde izah etmektedir: "1215'te Paris'teki Papalık Elçiliği, Aristo'nun eserlerinin öğretilmesini yasaklamıştır. 1231'de Papa Greguar IX, Aristo'yu sansürden geçirmesi için bir kurul atamıştı. 1260 yılında artık her Hristiyan okulunda zorunlu olarak okunuyordu ve din meclisleri, Aristo'nun fikirlerinden sapanları cezalandırıyordu" (2014, ss. 111-112). Eski bilim kilisenin hizmetinde, Platon ve Aristoteles'in çeşitli düşüncelerinin Hristiyanlık ile yoğrulmasıyla ortaya çıkan dinsel öğretiyi

destekleme ve doğrulama görevini üstlenmişti (Denkel, 2011, s. 16). Akıl ve inanç uzlaştırmasına yönelik çalışmalarda Aristoteles muhatap olarak görülmüştür. Skolastik yöntem din, felsefe ve bilim üzerinde açık bir etki oluşturmuştur. Ortaçağ Skolastik düşüncesinde bilgi ve bilim dini öğretiler etrafında şekillendirilmiş ve kendisine has bir iktidar düzlemi oluşturmuştur. Bilgi bir güç aracı olarak iktidar ilişkilerini düzenlemede önemli işlevler üstlenmiştir. Ortaçağ'da bilgi ve sosyal pratiği Şam medreseleri üzerinden ele alan Michael Chamberlain (2014, s. 255) yüksek kültürün başlıca şekli unsuru olarak bilgi üretimi ve onun yaygın biçimde dağıtımını göstermektedir. Chamberlain'ın üzerinde durduğu önemli bir nokta bilginin üretim ilişkileri, yöntemi ve stratejileri ile zengin elit aileler, yönetici sınıf ve ayan olarak tarif ettiği entelektüel sınıf arasında oluşturduğu güç ilişkisidir. Chamberlain bu ilişkiyi şu şekilde tarif etmektedir:

“Şehirdeki medreselerin yerleşim düzenine baktığımız zaman, ihtisaslaşmış kurumlar olarak görünen şeyin bile, aslında iki ayrı mücadelenin aracı ve amacı oldukları anlaşılır. Emirler ve az sayıdaki zengin sivil aileleri için medreseler mülkiyeti uzun süre elde tutmanın yollarından birisidir. Elit ailelerin üyeleri medrese kurdukları zaman, aile vakıfları gibi onlardan istifade etmeyi amaçlıyorlardı. Ayan için ise medreseler kendi mücadelelerinin kazanımlarını elde ettikleri bir tür arenaydı. (Chamberlain, 2014, ss. 224–225).

Michel Foucault bilgi üzerine fikir yürüten en önemli düşünürlerden birisidir. Foucault epistemolojik düzlemde bilginin oluşum formlarını, pratik düzlemde ise bilginin etkileşim ve iktidar biçimlerini sorgulamaktadır. Temel olarak özdeş olarak görmediği ama aynı zamanda aralarında girift bir ilişki bulunan bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. W. Bernauer'e göre (2005), Foucault'nun kültürel analizleri, birbirleriyle kesişip şekillenen (bilgi), (bilgi-iktidar), (bilgi-iktidar-özgürlük) alanları üzerinden gerçekleşmektedir. Bilgi, öğrenme alanının nasıl kurulduğunu, bilgi-iktidar öğrenme alanında hangi güçlerin mevcut olduğunu ve nasıl işlediğini, bilgi-iktidar-özgürlük bağlamı ise bilgi ile iktidar arasındaki bağların durumunu ve mevcudiyetini içerir. Tarihsel araştırma metodolojisi içinde genel olarak bilgi ile iktidar arasındaki ilişkinin yeterince incelenmemiş olduğunu düşünen Foucault, bilgi ve iktidar ilişkisinin birbirini karşılıklı olarak var eden bir alan olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda bilginin iktidar ürettiğini iktidarın da hem bilgiyi içerdiğini hem de ürettiğini söyleyebiliriz (Urhan, 2013). Ancak burada bilgi ve iktidar arasında kurulan ilişki boyutu gündelik dilde kullanılan anlamından uzaktır. Bilgi ve iktidar arasında birbirini içeren ve etkileyen bir bilgi iktidar ilişkisi kurmak için Foucault'a göre öncelikle özne, bilgi, birey ve bireyselleşme kavramlarının ele alınması gerekmektedir (Urhan, 2013, s. 237). Bu yöntem Foucault'nun suç, ceza, sapma, cinsellik, delilik bağlamında oluşturduğu eserlerinin de özünü oluşturan arkeolojik yaklaşımı esas almaktadır. Yani nesnelere ve olgular arasındaki ilişki boyutlarını ve bunların birbirini nasıl dönüştürdüğünü ele alıp ortaya koyma anlayışını içermektedir. Ian Hacking “Foucault'nun Arkeolojisi” adlı makalesinde “iktidar ile bilgi arasında hangi ilişkiler vardır” şeklindeki bir soruya, çok kısa, ama doğru olmayan iki cevabın verilebileceğini öne sürer. Bir, bilgi iktidarda olanların kendi amaçları için kullanabilecekleri bir araçtır; iki, yeni bir bilgi yeni bir iktidar türünü kullanabilen yeni bireyler ya da kurumlar sınıfına yol açar (Hacking'den aktaran Urhan, 2013, s. 249). Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu (Foucault, 2017) kitabında ele aldığı biçimiyle bilginin iktidar tarafından bir gözetleme, kontrol altına alma, ehlileştirme ve nesnelleştirme aracı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. İktidarın güçlü olmasını arzu ve bilgi düzeyinde olumlu etkilerde bulunmasına bağlayan, buna dayanarak da

iktidarın bilgiyi engellemek yerine onu ürettiğine inan Foucault, beden üzerine bir bilginin üretilmesinin askeri ve eğitsel disiplinler sayesinde olanaklı olduğunu düşünür (Urhan, 2013, s. 241). Son tahlilde iktidarın bilgi ile ilişkisinin “bilme”, “bilgi” ve “söylemler” (Ece, 2009, s. 63) üzerinden ilerlediği söylenebilir. Foucault (2017) anlayışında iktidarın bilgiyle ilişkisi hem söylem düzeyinde hem de pratik düzlemde oluşmaktadır. Bu pratik ilişkinin en açık örneği bilginin bir yönetim stratejisi ve rıza aracı olarak kullanılmasıdır.

Tarihsel bağlamlarda özellikle de olağan üstü şartlarda bilginin iktidar tarafından bir baskı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bilginin dayatıcı bir iktidar pratiği olarak kullanılmasını en açık haliyle propaganda tekniğinde görmek mümkündür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde propaganda teknikleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Hitlerin Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in propaganda faaliyetleri bilginin araçsallaşması, pratik amaçlar için kullanımı ve hakikatle kurduğu ilişkinin tahrifata uğraması açısından iyi bir örnektir. Goebbels kitle iletişim araçları üzerindeki inanılmaz gücü sayesinde Alman halkını dezenformasyona tabi tutmuştur (Psychological Operations, Goebbels' Principles of Propaganda, 2009). Propagandanın ürettiği bilgi dayatıcı bir bilgidir. Bilginin engellenerek değil dayatılarak sunulması, enformasyonun bir silaha dönüştürülmesi bilgi iktidar ilişkisinin gündelik kullanımına uygun ve anonimleşmiş “bilgi güçtür” söyleminin bir yansıması olarak görülebilir. Ancak bir dipnot olarak ‘bilgi güçtür’ sloganı ile ilgili şu hususu açıklamakta fayda vardır. Çağımızda bilginin gücünü vurgulamak için kullanılan bu slogan çoğu yerde Francis Bacon'a atfedilir. Ancak Bacon, Novum Organum'da salt bilginin değil, bilimsel yöntemin bilgisinin de bir güç olduğunu vurgulamıştır.

Bilginin üretim biçimi, bilgiye atfedilen değer ve diğer kurum ve yapılarla ilişkisinin dönüşümünü entelektüeller üzerinden değerlendiren Frank Furedi (2017) ise üretim biçimi, üretici yapı ve kişiler açısından bilginin günümüzde artık ‘anlamdan yoksun’ olduğunu belirtmektedir. Furedi'ye göre, kendi kültürel ve entelektüel kökenleriyle ilişkisi belirsizleşmiş bilgi insani bir entelektüel çalışmadan çok teknik bir sürecin ürünü olarak görülmektedir (Furedi, 2017, s. 16). Bilginin en temel taşıyıcı unsuru olan ve bir bilgiye dayalı bir şekilde üretilen kitaplar günümüzde büyük bir değer kaybına uğramıştır. Kitap sözcüğünün etimolojik yapısının kutsal göndermelerle donatılmış kuşatıcı bir yapıda olduğunu görmekteyiz. Ancak kitap günümüzde yalnızca fiziki bir meta olarak gündelik ve entelektüel hayatta değer kaybına uğramamış aynı zamanda otorite ve anlam kaybına da maruz kalmıştır. Furedi'nin değimiyle günümüzde artık “kitap okumak, günlük kültürel ve entelektüel hayatın altını dolduran olağan bir faaliyet addedilmiyor” (Furedi, 2017, s. 172). Jacques Ellul, Sözün Düşüşünde (2004) yazılı kültürün ortaya çıkardığı yeni anlam ve zihin dünyasında sözlü kültürün değer kaybına yönelik bir trajediyi, bunun beraberinde getirdiği kültürel ve zihinsel zayıflamayı, bayağılaşmayı ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Benzer bir trajediyi artık yazılı kültürün başat aktörü olan kitaplar da yaşamaktadır. Dijital kültürle harmanlanmış görsel kültür yazılı kültürle ilintili olan kitabın, akademinin ve klasik entelektüelin otoritesini sarsmıştır. Entelektüel ve sosyal düzeyde bilginin değer kaybına uğramasının akademisyenlerin rollerinin ve otoritelerinin sarsılması, akademinin sonuç veren, yoğun ve yaratıcı tartışma tecrübesine yabancılaşması, popülizm ve sıradanlığın kutsanması (Furedi, 2017, s. 172) gibi bir dizi etkinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bilgi üretiminin mahiyeti ve etkisine yönelik tartışma küreselleşme ve dijitalleşme ekseninde devam etmektedir. Bu tartışmayı iki açıdan ele almak faydalı olacaktır; Birincisi, küreselleşmenin teknik düzeyde bilgi

üretimi, dağıtımı ve erişimine yaptığı etkidir, ikincisi ise bu yeni üretim biçimlerinin entelektüel ve sosyal düzeydeki etkileridir.

Küreselleşme ve Bilginin Dönüşümü

Teknoloji merkezli gelişmeler, geleneksel kurum ve yapıları dönüştürmüştür. Bu durum bilginin ilişkili ya da içkin olduğu bütün yapı ve kurumları da etkilemiştir. 19. yüzyılda, Sanayi Devriminden sonra toplumsal ve düşünsel yapıda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Marx, Weber, Durkheim gibi üç klasik sosyal bilimci toplumların gelenekselden moderne doğru değiştikleri konusunda hem fikirdi (Otik, 2002, s. 110). Toplumsal yapıdaki dönüşüm farklı dinamiklerden etkilenerek ve güçlenerek devam etmiştir. Teknolojik yenilikler bir taraftan toplumu dönüştürürken diğer yandan da farklı toplumları birbirine yaklaştırarak küreselleştirmiştir. Erkizan'a göre, bu anlamda küreselleşme olgusu: "tarihsel süreçte kendisini açığa çıkararak sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz" (Erkizan, 2002, s. 58) Antony Giddens (2010) küreselleşmeyi modernleşmenin bir devamı olarak nitelendirmektedir Corney'de ise küreselleşmenin dayandığı iki temel kavram bilgi ve iletişim teknolojileridir (Corney, 2005, s. 33). Günümüzde küreselleşmenin itici güçleri hız, yaygınlık ve derinliktir. Keohane ve Nye (2008) Çağdaş küreselleşmecilik olarak tarif ettikleri bu durumun etkilerini şu şekilde tarif etmektedirler: "Küreselleşmenin derinleşmesi yalnızca nicel değil aynı zamanda nitel de olan üç değişime sebep olabilir bunlar: Şebekelerin artan yoğunluğu, artan kurumsal sürat ve artan ulus-ötesi yayılımdır."

Bilgi ve iletişim teknolojileri yeni bir küresel bilim sisteminin oluşmasını hızlandırmıştır. Bilgiye erişim ve dijitalleşme bilgi üretim hızını da inanılmaz düzeyde artırmıştır. Bilgi toplumu olarak adlandırılan yeni dönemde bilginin başat taşıyıcısı geleneksel bilgi üreticisi kurumlar olan üniversiteler değil yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri olmuştur. Manuel Castells bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu itici ve etkili gücünün küresel bir bilim sisteminin oluşmasına katkıda bulunduğu görüşündedir. Castells'e göre, bu bilim topluluğunda kuşkusuz, İngilizce uluslararası dil, ABD ve Batı Avrupa bilim kuruluşları araştırma fonlarına ve saygın donanımlara egemen oldukça, egemen ülkeler ve kurumlar yönünde bir eğilim söz konusudur (Castells, 2008a, s. 367). Son tahlilde tartışma küreselleşmenin ana ekseninde yer alan iki temel kavram olan bilgi ve teknoloji olgularına odaklanmaktadır. Bu iki kavram birbirlerini etkileyerek beslemekte ve bilginin küresel düzlemde yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

Bilginin Küreselleşmesi

İlk dijital bilgisayar 1939 yılında icat edilmiştir. 1960'larda enformasyon sistemleri veri depolamayı geliştirmiştir. Bu sitem 1980'lerde kişisel sisteme girişin önünü açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1990'larda internet geliştirilmiştir (Stafenick, 2011, s. 2). Bu dönemde paradoksal bir şekilde hem hiç kimsenin kontrol edemediği ama aynı zamanda herkesin de kontrolünde olan internet (Fara, 2012, s. 449) insanların hayatına girmiştir. Böylece internet bilgi üretiminin ve dağıtımının başat unsuru olmaya başlamıştır. Yüksek miktarda bilginin üretimi, dağıtımı ve erişimi kolaylaşmıştır. Düşük maliyetli internet bağlantısı sayesinde bilim adamları geleneksel çevrelerinin dışına açılma ve etkilerini yayma imkanına kavuşmuştur (Boutang, 2010). Geleneksel bilgi üreticisi kurumlar olan üniversiteler ve eğitim kurumları hala bilgi üretiminin başat aktörü olmakla birlikte üniversitelerin ve bilgi üreticisi kurumların çalışma yöntemleri ve bilgi üretme biçimleri değişime uğramıştır. Ağ toplumu kavramsallaştırması bilgi toplumu yaklaşımının merkezinde yer alırken, üretim ilişkilerini köklü şekilde

değiştirmiştir. Ağ toplumu kuramcılarında Manuel Castells'e göre toplumların yeni morfolojisini oluşturan ağ yapıları toplumsal yapının belirleyicisi olmaya başlamıştır. Üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçleri artık ağlar etrafında örgütlenmektedir (Castells, 2008). Baskın küresel ağ yapıları nüfuz edici ve yayılmacı yapılarla bir tekel oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda bu ağ yapılarının etkisi altında olmamanın tek yolu ağın dışında kalmak, tümüyle farklı bir değerler ve inançlar sistemine dayanarak anlamı yeniden inşa etmektir (Castells, 2013, s. 507). Ağların kuşatıcı bir yapıda olduğunu ve bilgi üreticisi geleneksel kurumları dönüştürerek bu sisteme uymaya zorladıkları söylenebilir. Örneğin günümüzde birçok üniversite eğitimde dijital çağa adapte olmaya çalışmaktadır. Bireyler ve kurumlar 'düşünüyorum, o halde üretiyorum' (Castells, 2013, s. 509), sloganıyla sürekli ve kesintisiz bir üretim sürecine teşvik edilmektedirler. Bu slogan küresel ekonominin itici gücü, telekomünikasyon ve enformasyon işleme gücünün artan kapasitesiyle birlikte "bütün ülkelere, bütün topraklara, bütün kültürlere, bütün iletişim akışlarına, bütün finansal ağlara nüfuz etmektedir" (Castells, 2013, s. 509). Özgürleştirici ve yatay etkileşim düzleminde ilerlediği varsayılan ağ toplumunun bilgi tekellerini kırdığı, bilgiyi ve bilimi küreselleştirdiği iddia edilmektedir.

Bilgi ve enformasyon sistemlerinin gelişimi bilginin üretimi ve dağılımı üzerinde devrim niteliğinde dönüşümlere sahip olmuştur. Benzer bir kırılmayı matbaanın yaygınlaşması sürecinde görülmektedir. Modern matbaanın icadı genellikle Almanya'da yaklaşık 1440-50'de Johannes Gutenberg'e atfedilmektedir. Gutenberg'in başarısı baskı tekniğinde metal tipi, mürekkep, kağıt içeren yepyeni bir zanaat oluşturmuştur. Matbaa 50 yıldan kısa bir süre içinde Avrupa'nın çoğuna yayılmıştır (Britannica, 2022). Matbaanın yaygınlaşması Avrupa'da kısa süre içinde çok fazla kitabın dolaşıma sokulmasını sağlamıştır. Bu durum beraberinde bir dizi sosyal ve siyasal dönüşümün ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Kâğıdın ve matbaanın icadı, gelişimi ve yayılımı Doğu ile Batı arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Kâğıt ve matbaa Doğu'da icat edilmiş ancak Batı'da geliştirilerek yaygınlaşmıştır.

Son tahlil de şunu da söyleyebiliriz. Bilim karakteri itibarıyla evrenseldir. Bu evrensellik yalnızca bilimin ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla değil icra edilme şekli ve dolaşımıyla da ilgilidir. Zira bilim tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar Orta Çağ'dan itibaren bilim adamlarının ve bilimsel eserlerin küresel dolaşıma tabi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bilginin dolaşımı farklı milletlerden ve inançlardan insanlar tarafından kümülatif bir şekilde çoğaltılmıştır. Bilim ilk Çağ'da Yunan Medeniyeti'nin katkılarıyla ilerlerken Orta Çağ'da bilime Müslüman ve Yahudi bilim adamlarının çok büyük katkıları olmuştur. Özellikle de Coğrafya, denizcilik, saatler, geometri, astronomi, tıp, kimya, fizik ve teknik alanlarında Müslüman bilim adamlarının bilime büyük katkıları olmuştur. Bilim faaliyetleri Semerkant'tan Endülüs'e kadar geniş bir coğrafyada icra edilmiş ve bilgi doğu ile batı arasında dolaşıma sokulmuştur (Ronan, 2005; Sarton, 1975; Sezgin, 2015)

Bilgi Tekelleri Kırılıyor Mu? Küresel ve Bariyersiz Bilgi Mümkün Mü?

Bilimsel bilgi ve malumat üretiminin küresel işbirliği ve iletişime dayalı bir şekilde arttığı günümüzde bir bilgi tekeline söz etmek mümkün müdür? Telekomünikasyon ve iletişim ağları marifetiyle oluşturulan etkileşimli medya çağında bilginin dolaşımı ve üretimi üzerinde tekeller kurulabilir mi? Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere özellikle Ortaçağ'da bir bilgi ve hakikat tekelliliğinden söz etmek mümkündür. Bilgi bariyerleri yenilikler ve değişimler çağı olarak da tarif edilen Rönesans sonrası dönemde de

görülmektedir. Peki yeni dijital çağda bu bariyerler hala mevcut mu? Fara'ya göre (2012, ss. 449–450), bilgisayar biliminin kurucusu Allen Turing ve diğer bilgi kuramcılarının teknoloji ve bilginin yaygınlaşmasının ortaya çıkacağı iyimser sonuçlara yönelik öngörülerini gerçekleştirmedi. İnternet ağının yaygınlaşması bilgi ve teknolojiye erişim açısından yoksul ile zengin arasındaki açığı kapatmak bir yana daha da artırmıştır. Özellikle de geri kalmış ve yoksul ülkelerde bilgisayara ve nitelikli bilgiye erişim imkanı oldukça kısıtlıdır.¹ (Global internet penetration rate as of July 2022, 2022) Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin (ITU) 2019 verilerine göre İnternet kullanımında cinsiyetler arası eşitsizlik, internet kullanım ve erişim oranlarında uçurum, bilgisayara erişim ve nitelikli kullanımı açısından dünya genelinde önemli farklar bulunmaktadır² (Measuring digital development: Facts & figures 2019). Bilginin dağılımı politik ve teknik olarak tarafsız değildir. Yönlendirilmiş bir bilim politikası olarak belirli alanlara kanallıze edilir ve çoğu durumda bir güç ve çıkar mücadelesinin aracı olmaktadır. Bilginin üretimi gibi dağılımı ve bilgiye ulaşım da farklı düzey ve boyutlarda tezahür etmektedir. Dijital bölünme olarak tarif ettiğimiz bu durum Stafinick'e (2011) göre, sosyal çıkarlar açısından güç dengesiyle ilgili soruları değil aynı zamanda teknolojik olarak zengin kuzeyin, teknolojik olarak fakir olan güney karşısında güç ve etkisini sürdüreceği anlamına da gelmektedir.

Yönlendirilmiş bilim politikaları, bilgi teknolojisi ve internete erişim düzeylerinin farklılaşması teknoloji üreticileri ve tüketicileri arasında bir dengesizlik oluşturmaktadır. Ancak buna karşın telekomünikasyon devrimi ve ağ toplumu düzeni bilgi üretimini belirli oranda küreselleştirmekte ve anonimleştirmektedir. Boutang (2010, s. 73) yeni bir üretici çalışma biçimi, anonim ve ortak bilgi üretimini bir örneği olarak wikipolitiks kavramını buna örnek göstermektedir. Bu bağlamda bilginin farklı dağılımı ve yeniden üretimine ilişkin daha özgür ve yatay bir alan oluşmuştur. Wikipedia bilgi üretiminin anonim bir örneği olarak dikey değil yatay örgütlenme üzerine kurgulanmıştır. Açık erişime dayalı tüketici merkezli bir üretim sistemi bulunmaktadır. Bunu bir çeşit kooperatif üretim tarzı olarak da yorumlamayabiliriz. Günümüzde bilginin artık Avrupa ve Batı merkezci bir anlayışla üretilmediği söylenebilir. Bunun somut bir örneğini ülkelerin bilimsel yayın sayısında görmek mümkündür. Örneğin bilimsel yayın sayısı bakımından Hindistan, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra üçüncü sırada yer alırken, İran 2017 yılında yapılan yayınlara bakımından Kanada ve Fransa gibi ülkelerle aynı seviyededir. Rusya bu alandaki yayınlarını arttırarak Hollanda ve Kanada'nın önüne geçmiştir. Yapay zeka alanında yönelik yayınlarda Almanya beşinci ve Japonya altıncı sırayı paylaşmaktadır (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 9; Kleijn, Siebert, & Huggett, 2019). Bu göstergeler Batı merkezli bilgi üretimi anlayışının dönüşüme uğradığını göstermektedir. Örneğin yapay zeka ile ilgili akademik çalışmaların 1998 ile 2002 yılları arasındaki dağılımı Çin %9, Amerika Birleşik Devletleri %25, Avrupa %35 ve diğer ülkeler %31 oranında bir değişim gösterir iken bu veriler 2013 ile 2017 yılları arasında Çin %24, ABD %17, AB ülkeleri %30, diğer ülkeler %29 şeklinde gerçekleşmiştir (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 35). Yapaya zeka alanında Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Avrupa arasında güçlü bir

rekabet yaşanmaktadır. Bu alanda liderlik şuanda ABD'de olmasına karşın Çin 2030 yılına kadar ABD'yi geçmeyi hedeflemektedir. Çin'in 2017 yılında oluşturduğu Ulusal Yapay Zeka Stratejisinin temel hedeflerinden biri de 2030 yılında yapay zeka alanında lider konuma gelmektir (Annoni, 2022; European Commission Joint Research Centre, 2018; Ford, 2022, s. 205-239; Robles, 2022). Bilim ve teknoloji üretiminde ülkelerarası dağılımı bilgi üzerindeki tekellerin geçmiş yüz yıllara nazaran önemli oranda değiştiğini göstermektedir. Ancak nitelikli ve katma değeri yüksek olan bilgiler üzerinde hala bir tekelden söz edebiliriz³ (Günek, 2016)

Bilgi Üretimini Yeni Bir Formu Olarak Yapay Zeka ve Makine Öğrenme

Takiyettin Mengüşoğlu (2008) bilgiyi, "süje ile obje arasındaki bağ" olarak tarif etmektedir. Bilene (insana), bilgi teorisi terminolojisinde "süje," bilinen, bilinmesi gereken şeye de "obje" adı verilir (Mengüşoğlu, 2008, s. 47). Süje ile obje arasındaki ilişki aktarıdır. Onun bir ucunda süje, öteki ucunda da obje bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2008, s. 54). Bilgi teorisinde bilen ve bilinmesi gereken şey aranasındaki ilişki karşılıklı bir ilişkidir ve bu denklemin bir ucunda insan yer alır iken diğer uçunda ise obje, yani bilinmesi gereken şey yer alır. Bilgi edinimi ve bilgiyle kurulan ilişki hangi bilim dalının konusu olduğu fark etmeksizin her halükarda insana dayanan bir eylem olarak tezahür etmektedir. Ancak yukarıda belirtilen denklemde süje olan insanın, bilgi teorisindeki yerini akıllı makinelere bıraktığını söylemek iddialı bir yaklaşım olmayacaktır. Yapay zeka projesi kökenlerini antik çağdan alan uzun bir gelişim tarihinin geçici bir doruk noktasıdır (Görz & Nebel, 2005, s. 8). Bilim tarihçisi George Dyson, modern anayasacılık ve yönetim biliminin en önemli düşünürlerinden Thomas Hobbes'u, Leviathan'ın sunuş bölümünde ele aldığı yapay hayvan üretmek mümkündür görüşüne atfen yapay zekânın atası olarak tanımlar (Nilsson, 2018, s. 20). Hobbes, basit makinelerin insan gibi düşünülüp kurgulanabileceğini iddia etmektedir. Ona göre tüm otomatların yapay bir yaşamı vardır. İnsanda var olan özellikler onlarda yapay bir şekilde karşılık bulmuştur (Hobbes, 2013, s. 17). Nitekim Hobbes'un Leviathan'da kudretli bir yapay insandır⁴.

Yapay zeka kapsayıcı bir terim olarak insanın yapabileceği bütün uygulamaların bilgisayar tarafından yapılması olarak tanımlanabilir. Bir yapay zeka türü olarak makine öğrenmesi ise mevcut verilerden hareketle yeni tahmin ve verilerin elde edilmesini sağlamak amacıyla bir uygulamadır. Yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler, doğal dil işleme, bilginin yeniden sunumu, bilgisayar vizyonu, makine öğrenme, olasılıklı düşünme, planlama karar verme ve sinirsel ağlardır (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 8). Yapay zeka mekanizmalarının imkan ve kabiliyetini artıran derin öğrenmenin görme (görüntü tanımlama), işitme (ses tanımlama, doğal dil işleme), karar verme (analitik süreçler) özellikleri sayesinde insan davranışlarını taklit etme yeteneğine sahip

³ Bkz Günek (2016) ilgili çalışmasında düşünce kuruluşlarının bilgi üretimindeki rolü ve etkinliğini sorgulayarak bu kuruluşların nitelikli ve amaca yönelik bilgi üretmek için bilgi üretimi üzerinde tekeller oluşturduğunu belirtmektedir. Çalışma ayrıca bilgi üreticisi düşünce kuruluşlarının bir çeşit küresel düşünce pazarı oluşturduğunu ancak bu küresel düşünce pazarında işlenmiş ve özel bilgiye erişim imkanlarının hala kısıtlı olduğunu iddia etmektedir. Çalışmada ele alınan diğer bir husus ise düşünce kuruluşlarının üretim ilişkileri, sahiplik ve finansal yapılarıyla amaca yönelik ve nitelikli bilgi üretmek için çeşit hegemonik işlev üstlendikleri yönündedir.

⁴ Hobbes (2018) sanat aracılığıyla yapay insan olarak tarif edilebilecek devlet adlı o büyük ejderhanın (Leviathan) oluşturulduğunu söylemektedir. "Sanat daha da ileriye gider, doğanın o rasyonel ve mükemmel eserini, insanı taklit etmeye kadar. Sanat ileriye ki, yapay bir insandan başka bir şey olmayan Latince 'de CIVITAS denilen, DEVLET adlı o büyük EJDERHA yaratılır; bu doğal inananın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda, egemenlik bütün gövdeye canlılık veren yapay bir ruhtur;..." (2018, s. 17)

¹ Statista.com 2020 Haziran verilerine göre internet erişim oranı Kuzey Avrupa'da %98 oranında iken, Güney Afrika'da % 68 oranında kalmıştır. Bilgisayara sahip olma ve internete erişim imkânları açısından dijital uçurum kapanmış değildir.

² Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin (ITU) 2019 verilerine göre, Gelişmiş ülkelerde hane başı bilgisayara sahip olma oranı %82,3, hane başı internete erişim oranı %87, dünya ortalaması hane başı internete erişim oranı %57, hane başı bilgisayara erişim oranı %49,7 iken bu oran Afrika kıtasında hane başı internete erişim oranlarında %17,8 ve hane başı bilgisayara sahip olma oranında ise %10,7'ye kadar düşebilmektedir (UTI: Measuring digital Development Facts and figures 2019: 7).

olmaları bilgi üretim ve yönetiminde yapay zekanın kapasitesini artırmıştır (Jarrah ve ark., 2022).

Makinelerle insan arasındaki simbiyotik ilişki, karşılıklı birbirine bağımlı bir şekilde oluşturulmuş yaşam ilişkisi, yapay zeka tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu tartışmaların odaklandığı temel konulardan biri de süper zeki makineler aracılığıyla insan ve makinenin birleşmesini ön gören tekillik araştırmalarıdır. Ray Kurzweil tarafından 2009 yılında kurulan Tekillik Üniversitesi makinelerdeki aritmetiksel gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkacak yeni biyosistemi tasarlamayı amaçlamaktadır (Barrat, 2020; New Scientist, 2017; Nilsson, 2018; Walsh, 2020). Ray Kurzweil'in ön gördüğü ve gerçekleşmesini arzu ettiği ileri düzey toplumsal teknolojik ütopya yapay zeka teknolojilerinin nanoteknoloji, biyoteknoloji, ileri programlama ile birleşimini içermektedir. İnsan ve makine arasındaki bu etkileşim insan, doğa ve makine denkleminde insan ve doğanın oyun dışı kalma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bunu teknolojik belirlenimciliğin son merhalesi, insanın makineden etkilenmesinden öteye bir makineye dönüşmesi ve makineler tarafından yönetilmesi şeklinde karamsar bir ütopya olarak yorumlamak da mümkündür.

"Yapay Genel Zeka," "Süper Yapay Zeka," "İnsan Düzeyinde Yapay Zeka" "Tekillik" ⁵ gibi kavramlar yapay zekanın bundan sonraki aşamada tekabül edeceği evreyi açıklamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda bilim adamlarının (New Scientist, 2017; Barrat, 2020; Nilsson, 2018; Walsh, 2020; Ford, 2022) üzerinde durduğu temel soru (daha doğrusu temel sorun) süper akıllı makinelerin kontrolü, denetimi ve en nihayetinde insandan daha akıllı makinelerin oluşturacağı tahakküm tehlikesidir. Barrat (2020) sürecin son noktasını ironik bir gönderme ile kavramsallaştırır ve yapay zekayı insanlar tarafından icat edilmiş son süper makine olarak tanımlar. Neandertaller ve homo sapiens'ten sonra insanın geçireceği üçüncü evrimi homo digitalis olarak tanımlayan Toby Walsh (2020), 2062'nin dünyasına yönelik karamsar bir tasarım çıkarmaktadır. Walsh insanın, bilincin, çalışmanın, savaşın, insani değerlerin, eşitliğin, mahremiyetin, siyasetin bildiğimiz anlamıyla bir sonunun geleceğini iddia etmektedir. Ford ise (2022, ss. 239–271), yapay zekanın risklerini kabaca derin sahtecilik ve güvenlik tehditleri, ölümcül otonom silahlar, makine öğrenme algoritmalarında ön yargı, adillik, şeffaflık ve son olarak süper zekanın insani varoluşa yönelik tehdit ve kontrol problemi olarak sınıflandırmaktadır. Ford'a göre ilk süper zeka var olmadan önce kontrol problemi mutlaka çözümlenmelidir aksi takdirde bunun için çok geç olabilir (Ford, 2022, s. 266). İnsanlar ve robotlar için etik bir sistem yaratmaya çalışan bilim kurgu yazarı Isaac Asimov tarafından geliştirilen Üç Robot Yasası kontrol ve denetim tartışmalarının örnek bir taslağını oluşturmaktadır. Yasalar şu şekildedir:

1. Bir robot, bir insanı yaralayamaz veya hareketsiz kalarak bir insanın zarar görmesine izin veremez.
2. Bir robot, birinci yasayla çalışmadığı sürece insanların emirlerine uymak zorundadır.
3. Bir robot, birinci ve ikinci yasayla çalışmadığı sürece kendi varlığını korumalıdır.

Asimov daha sonra dördüncü veya sıfırıncı yasa olarak bilinen ve diğerlerinin yerini alan başka bir yasa ekledi. "Bir robot insanlığa zarar veremez veya eylemsiz kalarak insanlığın zarar görmesine

⁵ Yukarıda belirtilen kavramlar yapay zekanın teknik ve düşünsel açıdan geçirdiği yeni bir evreyi tanımlamak için geliştirilmiş kavramlardır. Toby Walsh (2020) Yapay Genel Zeka, Nilsson (2018) İnsan Düzeyinde Yapay Zeka, New Scientist (2017) Süper Yapay Zeka kavramlarını kullanmaktadır. Ancak son tahlilde bütün bu adlandırma çabaları yapay zekanın insan düzeyinde düşünme kabiliyetini kazanma durumu için oluşturulmuş kavramlardır.

izin veremez" (Schreibe, 2023). Yapay zekanın olası tehlikelerine karşı dile getirilen kaygılar dünyayı yaşanabilir kılan değer ve yapıların yine dünyayı kolaylaştırma umuduyla geliştirilmiş makineler tarafından yok edilmesine yönelik korkuları içermektedir. Yapay zekaya yönelik karamsar yaklaşımlar olduğu gibi olumlu görüşler de bulunmaktadır. Reese (2020) yapay zekanın gelecekte insanlık için önemli hizmetler sunacağını iddia etmektedir. Reese'e göre insanlığın temel sorunları olan savaş, açlık, eşitsizlik gibi sorunların yapay zeka sayesinde ortadan kalkması mümkündür.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız düzlemin bilginin üretimi, paylaşımı ve dağıtımına ne tür etkileri olacaktır? Aslında yapay zeka tartışmaları epistemoloji ve dil biliminin odağında yer alan bilgi nedir? İnsan nasıl öğrenir? Bilginin kaynağı nedir (doğuştan ve sezgisel olarak mı vardır? Yoksa dışımızdaki dünyada mı vardır?) Bilginin sınırları nedir? Mutlak bilgi mümkün müdür? Türünden sorularla çepeçevre kuşatılmıştır. Nihayetinde yapay zeka insanın aklını taklit etmeye çalışan ve Alan Turing'in yetişkinleşmeye çalışan bir çocuğun akli olarak tasarladığı şeye tekabül etmektedir. Son günlerin moda yazışma robotu olan ChatGPT bir çocuk gibi taklit ederek, deneyimleyerek, kendi kendini eğiterek geliştirmektedir. 2023 yılının ortalarında piyasaya çıkması planlanan ChatGPT-4'ün bu eğitim sürecinin bir çıktısı olarak çok daha üstün özelliklere sahip olması beklenmektedir. Mevcut programa yönelttiğimiz *Yapay Zeka bilgi üretir mi? Yapay zekanın ürettiği bilgi, bilgi üretim ilişkilerini değiştirir mi? Bilgi ve iktidar arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Gelecekte bilgi üretimi tamamen yapay zeka tarafından mı yapılacaktır? ChatGPT bir bilgi üreticisi midir?* Şeklindeki soruları doğru algılayarak, anlamlandırarak makul ve bilimsel cevaplar sunmuştur. Yapay zeka teknolojisinin derin öğrenme, doğal dil işleme gibi insanı simüle eden özelliklerini kullanarak soruları anlamlandırmıştır. Örneğin *Bana Yahya Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?* Şeklinde iki kez yönelttiğimiz soruya farklı şiir örnekleriyle cevap vermiştir. İlk soruda bilinçli bir şekilde şairin ismi Yahya Beyatlı şeklinde yöneltilmiş ancak ChatGPT bu soruya Yahya Kemal Beyatlı şeklinde doğru algılayarak cevaplandırmıştır. İlkinde *Sonsuz Uzaklıklar*, aynı sorunun ikincisine de *Bir Ömür Süren Aşkın İzleri* başlıklarında şiir örnekleri oluşturmuştur. Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir korelasyonlarından oluşturulmuş örneklerde şiirsel duygu açısından bir Yahya Kemal Beyatlı havası hissedilmekle birlikte anlam ve duygu bütünlüğünden yoksun olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1.
ChatGPT Tarafından Oluşturulmuş Şiir Örneği

<p>so Yahya Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?</p> <p>Elbette, size Yahya Kemal Beyatlı'nın tarzında bir şiir yazabilirim. İşte size örnek bir şiir:</p> <p>Sonsuz Uzaklıklar</p> <p>Sonsuz uzaklıkların derinliklerinde, Yalnızlığın sessizliğiyle baş başa kalmışım. Gözlerim gökyüzüne dalyoc, Rüzgarn serin nefesi yüzümden hissediyorum.</p>
<p>so Yahya Kemal Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?</p> <p>Elbette, Yahya Kemal Beyatlı'nın tarzına uygun bir şiir yazabilirim. İşte size örnek bir şiir:</p> <p>Bir Ömür Süren Aşkın İzleri</p> <p>Gözlerimdeki sevdanın izleri, Yıllar geçse de silinmez hiçbir zaman. Bir ömür süren aşkın izleri, Kalbimde seninle yaşar her an. Gözlerim gözlerinde kaybolur,</p>

ChatGPT'ye yöneltilen bilgi üretimi yaparken nelere dikkat edersin? Sorusuna şu cevap verilmiştir:

Ben bir yapay zeka dil modeli olarak, bilgi üretimi yaparken aşağıdaki hususlara dikkat ederim:

1. Tarafsızlık: Bilgi üretirken, politik ya da kişisel görüşlerimden bağımsız olarak objektif kalmaya özen gösteririm. Kaynaklarımda yer alan farklı görüşleri dikkate alarak, tarafsız bir şekilde bilgi üretmeye çalışırım.
2. İletişim: Kullanıcılarla iletişim halindeyken, anlaşılabilir bir şekilde bilgi sağlamaya çalışırım. Karmaşık konuları basit bir şekilde anlatmaya çalışırım ve uygun örnekler kullanarak bilgileri daha net ve anlaşılır hale getirmeye çalışırım.
3. Güncellik: Sağladığım bilgilerin güncel olmasına özen gösteririm. Kaynaklarımı düzenli olarak kontrol ederim ve en son bilgileri sağlamak için mümkün olan en kısa sürede güncellemeler yaparım.
4. Etik: Bilgi üretimi yaparken, etik kurallara uymaya özen gösteririm. Kişisel bilgileri korumak, telif haklarına saygı göstermek ve diğer etik kurallara uygun davranmak gibi hususlara dikkat ederim.
5. Doğruluk: Sağladığım bilgilerin doğru ve güvenilir olmasına özen gösteririm. Kaynaklarımdan aldığım bilgileri doğru bir şekilde aktarmaya ve yanlış bilgi yaymaktan kaçınmaya çalışırım.

Özetle, bilgi üretimi yaparken doğruluk, tarafsızlık, iletişim, güncellik ve etik hususlarına özen göstermeye çalışırım.

Yukarıdaki cevap ChatGPT'nin bilgi içeriklerini nesnel ve etik kodlar çerçevesinde yapılandırdığını göstermektedir. ChatGPT mevcut haliyle bilginin niteliği açısından nesnel ve etik; bilgi üretimi ve erişimi açısından da anonimdir. Ancak diğer yapay zeka uygulamalarında olduğu gibi yazılımın kontrolü, sahiplik yapısı ve denetimi açısından muallak bir alan bulunmaktadır. Hali hazırda en gelişmiş konuşma robotlarından biri olan ChatGPT örneğinde de görüleceği üzere yapay zekâ algoritmalarıyla çalışan bilgi mekanizmaları insani özellikleri taklit etmelerine karşın "Yapay Genel Zeka," "Süper Yapay Zeka," "İnsan Düzeyinde Yapay Zeka" aşamasına henüz ulaşamamıştır. Bilgi üretimi programa tanımlı kodlar ve algoritmalar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Yapay zeka teknolojileri üzerine bir çok ülke çalışmalar yürütmekte ve geleceğe yönelik planlar oluşturmaktadır. Bu açıdan yapay zeka aracılığıyla erişilen, üretilen ve dağıtılan bilginin bir iktidar ve rekabet alanı oluşturulması mümkün değildir. Yapay zeka hali hazırda Çin ve ABD arasında önemli bir rekabet alanıdır. Son tahlilde şunu söyleyebiliriz yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler yapay zekanın da artık insan gibi algılayabileceği, yorumlayabileceği ve muhasebe yapabileceği yönündeki fikirleri güçlendirmektedir. Bu durum yapay zekânın bilgi üretim ve dış dünyayı algılama yetkinliği ve yetisi açısından insana yaklaşılabileceğini göstermektedir. Bilginin bu yeni üretim biçimi hem bilgi ve bilim teorisi açısından hem de enformasyon bilimleri açısından farklı bir bağlamın oluştuğunu göstermektedir. Artık bilginin üretildiği geleneksel mecralar değişmiştir. Bu durum yapay zekaya yönelik diğer bütün bağlamlardaki araştırmalara ek olarak konunun bilgi ve bilim teorisi açısından yeni bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bilgi farklı disiplinler açısından farklı bağlamlarda ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bilgi üzerine yürütülen tartışmalarda

bu değerlendirme biçimine bağlı olarak değişmektedir. Genelde sosyal bilimlerde ise felsefe, sosyoloji, iletişim bilimleri, enformasyon bilimi gibi alanlar açısından bilgi kavramı temel araştırma malzemesi ve konusunu oluşturmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte ise enformasyon ve bilgi disiplinlerarası bir araştırma alanının konusu olmuştur. Büyük veri ve veri işleme bilimi devasa boyutlardaki enformasyonun kullanılabilir ve işlenebilir bilgiye dönüşmesiyle yakından ilgilenmektedir.

Bilgi iktidar ilişkisi ve bilginin diğer sosyal kurumlarla ilişkisi tarihsel süreç içinde dönüşüme uğramıştır. Düşünce tarihinin en önemli filozoflarından Aristoteles'in fikirleri etrafında şekillenen bilim ve bilgi teorisi 17. ve 18. Yüzyıldan sonra bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak sorgulanmıştır. Bilimsel yöntemin ve deneyin temel alındığı yeni bilim anlayışında bilginin diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi de dönüşmüştür. "Bilgi güçtür" sloganı etrafında çoğu zaman yanlış göndermeler yapılarak kavramsallaştırılan bilgi iktidar ilişkisi yapay zeka teknolojileriyle yeni bir okuma biçimini zorunlu kılmaktadır.

Bilgi üretim sürecinde insanın aktif, yapıcı (özne) konumu yapay zeka, makine öğrenme, derin öğrenme özelliklerine sahip üstün makinelerin sürece dahil olmalarıyla birlikte azalmıştır. Algılayan, öğrenen, üreten ve aktaran makineler ve algoritmalar bilgi kavramını hem bilgi teorisi açısından hem de insan gibi diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi açısından yeniden değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmanın son kısmında da vurgulandığı üzere; yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler yapay zekânın bilgi üretim ve dış dünyayı algılama yetkinliği ve yetisi açısından insana yaklaşılabileceğini göstermektedir. Bilginin bu yeni üretim biçimi hem bilgi ve bilim teorisi açısından hem de enformasyon bilimleri açısından farklı bir bağlamın oluştuğunu göstermektedir. ChatGPT örneğinde de görüldüğü gibi bilgi üretiminde insan aslı konumunu yitirmek üzeredir. Bu durum yapay zekâ araştırmalarında diğer bütün bağlamlardaki araştırmalara ek olarak konunun bilgi ve bilim teorisi, bilgi ve iktidar ilişkileri açısından yeni bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Annoni, A. (2022). AI Watch: The European Observatory for Artificial Intelligence. 5 15, 2022 tarihinde Knowledge policy, An official website of the European Union: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/2_alessandro_annoni.pdf adresinden alındı
- Bacon, F. (2015). Novum oragunum. (T. Kabadayı, Çev.). *Bilgesu*.
- Barrat, J. (2020). *Son icadımız yapay zeka ve insanlık çağının sonu*. (L. Tayla, Çev.). Pegasus.
- Bernauner, J. W. (2005). *Foucault'nun özgürlük serüveni, bir düşünce etiğine doğru*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Boutang , Y. M. (2010). Wikipolitics and economy of Bees: Information, Power and Politics in Digital Society. S. Albagli , & L. Maciel.. içinde *Lexington Book*
- Britannica. (2022). *History of Publishing*. 1 10, 2023 tarihinde Britannica: <https://www.britannica.com/topic/publishing/The-medieval-book> adresinden alındı
- Canpolat, N. (2005). Michel Foucault. N. Rigel (Dü.) içinde, *Kadife Karanlık içinde* (s. 75-130). Su Yayınları.
- Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of the network society. *British Journal of Sociology*, 51(1), 5–24.
- Castells, M. (2008). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. *Bilgi Üniversitesi Yayinevi* .
- Castells, M. (2008a). Küresel Enformasyon Kapitalizmi. D. Held, & A. McGrew (Dü) içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (E. Sarıtaş, Çev., s. 367–389). Phoenix.
- Castells, M. (2013). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür üçünü cilt binyılın sonu. *Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Chamberlain, M. (2014). *Ortaçağ'da bilgi ve sosyal pratik*. (B. Kaya, Çev.). Klasik Yayınları.
- Corney, M. (2005). Globalization, educational trends and the open society. 4 19, 2009 tarihinde Open Society: <http://www.international.ac.uk/resources/Open%20society%20Institute.pdf> adresinden alındı
- Dankel, A. (2011). *Bilginin temelleri*. Doruk Yayınları.
- Durant, W. (2014). Felsefenin öyküsü. (E. Gürol, Çev.). İz Yayıncılık.
- Ece, A. (2009). Michel Foucault Düşüncesinde Söylem Düzen Hakikat. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı].
- Eco, U. (1999). *Gülün adı*. Can Yayınları.
- Ellul, J. (2004). *Sözün düşüşü*. (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Elsivier AI Research Centre. (2018). Artificial intelligence: How knowledge is created, transferred, and used. 4.2.2023 tarihinde Elsevier: <https://www.elsevier.com/?a=823654> adresinden alındı
- Erkızan, H. (2002). Küreselleşmenin düşünsel ve tarihsel temelleri üzerine. *Doğu Batı*, 5(18), 57–71.
- European Commission Joint Research Centre. (2018). *Artificial intelligence : A European perspective*. European Commission. Publications Office of the European Union.
- Fara, P. (2012). Bilim dört bin yıllık bir tarih. (A. Babacan, Çev.). *Metis*.
- Ford, M. (2022). Robotların iktidarı: Yapay zeka dünyaya nasıl hükmedecek. (K. Y. Us, Çev.). *Kronik*.
- Foucault, M. (2017). Hapishanenin doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Çev.). *İmge*.
- Furedi, F. (2017). *Nereye gitti bu entelektüeller, eleştirmenlere cevabım ile birlikte*. (İ. Koca, Çev.). Avangard Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.). Metis Yayınları.
- Global internet penetration rate as of July 2022, by region. (2022). 4 20, 2022 tarihinde *Statista.com*: <https://www.statista.com/statistics/269329/penetration-rate-of-the-internet-by-region/> adresinden alındı
- Görz, G., & Nebel, B. (2005). *Yapay zeka*. (Ö. Pozan, Çev.). İnkılap Yayınları.
- Güneş, A. (2016). Küresel çağın yeni "bilgi tapınakları" küresel ağlara sahip vakıf ve think tanklar. *Global Media Journal*, 6(12), 536–552.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Jarrahi , M. H., Askay, D., Eshraghi, A., & Smith, P. (2022). Artificial intelligence and knowledge Management: A Partnership Between Human and IA. *Bussines Horizon*, 1(66), 87–99.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2008). Küreselleşme: Yeni olan ne? Olmayan ne? D. Held, & A. McGrew (Dü) içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (M. Çelebi, Çev., s. 81–87). Phoenix.
- Kleijn, M., Siebert, M., & Huggett, S. (2019). Artificial intelligence: How knowledge is created, transferred and used. (I. WLIC, Dü.) <https://libraru.org/id/eprint/2814/1/s02-2019-dekleijn-en.pdf>.
- Measuring Digital Development: Facts & figures 2019. (2019). 4 20, 2022 tarihinde International Telecommunication Union (ITU): <https://www.itu.int/hub/2020/05/measuring-digital-development-facts-figures-2019/> adresinden alındı
- Mengüşoğlu, T. (2008). Felsefeye giriş. *Remzi Kitabevi*.
- Mounk, Y. (2021). *Demokrasinin halkla imtihanı: Liberal demokrasinin krizi, otoriter popülizmin yükselişi*. (İ. Özekmekçi, Çev.). h2o Kitapları.
- New Scientist. (2017). *Düşünen makineler*. (S. Öksüz, Çev.). Say Yayınları.
- Nilsson, N. J. (2018). Yapay zeka geçimişi ve geleceği. (M. Doğan, Çev.). *Boğaziçi Üniveritesi Yayinevi*.
- Otik, N. (2002). Globalleşme ve yükseköğretim. *Doğu Batı*, 5(18), 109–121.
- Psychological Operations, Goebbels' Principles of propaganda. (2009). 4 25, 2009 tarihinde <http://www.psywarrior.com/Goebbels.html> adresinden alındı
- Reese, B. (2020). *Yapay zeka çağı dördüncü çağ: Akıllı robotlar, bilinçli bilgisayarlar ve insanlığın geleceği*. (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Say.
- Robles, P. (2022). *China plans to be a world leader in Artificial Intelligence by 2030*. 5 20, 2022 tarihinde *South China Morning Post*: <https://www.scmp.com/news/china/article/2166148/china-2025-artificial-intelligence/index.html> adresinden alındı
- Ronan, C. A. (2005). Bilim tarihi dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi. (E. Türkcan, Dü., E. İhsanoğlu, & F. Günergür, Çev.). *TUBİTAK*.
- Russo, M. (2002). *Michel Foucault'da bilginin arkeolojisi*. V. Urhan (Dü.) içinde. Paradigma Yayınları.
- Sarton, G. (1975). Introduction to the history of science: From Rabbi Ben Azra to Roger Bacon. *Carnegie Institution of Washington*.
- Schreibe, B. A. (2023). Three laws of robotics. 2 20, 2023 tarihinde *britannica*: <https://www.britannica.com/topic/Three-Laws-of-Robotics> adresinden alındı
- Sezgin, F. (2015). *İslam'da bilim ve teknik* (Cilt I). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Stafenick, L. (2011). Controlling knowledge freedom of information and privacy protection in networked world. *Abbasca University Press: Admonton*.
- Taşkın, A. (2002). Immanuel Kant'da bilginin kaynağı problemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 279–294.
- Toydemir, H. G. (2012). Francis Bacon ve yeni bilimsel yöntem. *Bilim ve Teknik*, 2011, 104–106.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi*. Say Yayınları. Say Yayınları.
- Walsh, T. (2020). 2026 yapay zeka dünyası. (Z. Dirihan, Çev.). Say.
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve bilgi kavramlar bağlamında enformasyon yönetimi ve bilgi yöneti. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(1), 95–118.